

Interjú Szabó Tamás restaurátorművésszel

Szabó Tamás restaurátorművész, tanár, Vásárhely szülőtte. Harmincnégy év óta a szegedi Móra Ferenc Múzeum munkatársa, az intézmény Tudományos Tanácsának tagja. Hivatásánál fogva is találkozik az emberi kultúrkincsek csaknem feledésbe merült, állagukban leromlott alkotásaival.

Számos művet állított vissza eredeti fényébe, a jelentősebbek sorsát tanulmányban dolgozta föl, mutatta be múzeumi kiállítás keretében.

— **Az Ön nevéhez fűződik a Szegedi Angyali üdvözet című reneszánsz alkotás föl-fedezése. Miért is olyan fontos ez az alkotás?**

— Mindenekelőtt azért, mert különleges érték, Magyarországon páratlan kincs. Ezen felül az attribúciója és a közelmúltbeli elnevezése okán Szeged legújabb kori művelődéstörténetéhez kapcsolódik. Valóban, a legelső visszhangokat 2007–2008 fordulóján a velem készített „angyali híradás-riport” váltotta ki a múzeumunk – azóta már megszünt – lapjában, majd rövidesen a szerte Európában terjesztett magyar-angol nyelvű tanulmányom a MúzeumCaféban, a Szépművészeti Múzeum rangos művészeti magazinjában.

2009 ősze óta ismert, hogy a korábban évtizedekig múzeumi raktáron őrzött, csaknem elfeledett reneszánsz kori műemkek, Giorgio Vasari „angyali” táblaképe Itália földjéről, Rómából ered. Az előzménytörténet kutatása során derült ki, hogy a tondó 1571-ben készült V. Pius pápa megrendelésére és a ma is álló ún. Torre Pia-torony legfelső emeletén kialakított Szent Mihály-kápolnát – az egykori egyházfői magánlakosztály három imatermének egyikét – díszítette. Egészen szabatosan fogalmazva, a fára festett, másfél méter átmérőjű kerek alkotás a kupola alatti négy csegegy közül a keleti falmező közepén szolgálta a kápolna ikonográfiai elképzelését. Ugyanekkor három másik kerek alakú, szintén „angyali” témájú képet rögzítettek külön-külön a többi háromszög formájú területre.

Az Angyali üdvözet, ez a pompás szakrális alkotás a „szegedi” előnevet 2011 tavaszán egy hivatalos városi ceremónián kapta. Az eseménysor végén egyházi áldásban is részesült, amikor a Szeged-csanádi Egyházmegye püspökének jóváhagyásával ünnepi Te Deum keretében megszentelték a Dómban. A kapott jelzővel egyedülállóvá, könnyen megkülönböztethetővé vált a világ számos azonos témakörű és elnevezésű ábrázolása között. Összegezve, páratlan tehát azért is a „szegedivé” lett alkotás, mert valaha személyes tulajdona volt az akkor jelentős kiterjedésű Pápai Állam – a Status Pontificius – vezetőjének, egyidejűleg Európa egyik nagy hatalmú világi urának.

Jelenleg az intézmény ún. reneszánsz termében látható, együtt az 1925-ben

Budapestről Szegedre jutott Enyedi–Zsótér-gyűjtemény két másik darabjával.

Büszkeséggel tölt el, hogy – magyarként és vidékről kezdeményezve –, ezt az újra föl-lelt csodát, mint a késő középkori itáliai reneszánsz művészet eddig ismeretlen gyöngyszemét sikerült besoroltni az európai festészeti kultúra legszebbjei közé.

— **Milyen értéket képvisel az alkotás?**

— Biztosítási értékét legutóbb négy millió euróra becsülték, és világhírűvé válása szakmai körökben is előre „borítékolható” volt. Állíthatom, hogy mindazok számára, akik csak megpillantották a valóságában, vagy jobb reprodukción, ez szinte magától értetődő. A műből sugárik a bensőséges áhitat, az evangéliumi üdvőtörténet atmoszférája, a megfoghatatlan és titokzatos misztikusság. Tökéletesen találó, ahogyan a névadási ünnepségen a szegedi Dóm plébános-nagyprépostja, Kondé Lajos pápai káplán megfogalmazta: „...Az Angyali üdvözet a történelem egyik legfontosabb pillanatát örökíti meg. Mária »igen«-je megvalósítja az emberiség életének legnagyobb és legkiemelkedőbb momentumát: a találkozást Isten és Ember között.”

Az én szerepem valójában a műalkotás újráfelfedezéséhez fűződik, ugyanakkor a restaurálás menetének irányításán túl, több tanulmány publikálása mellett a kutatás generálásában, az állandó nemzetközi kapcsolattartásban vettem részt.

Így az alkotó személyének hiteles bizonyításához világszerte elismert specialistákat javasoltam – a hazai és etikailag kötelező, ám eredményében sikertelen tiszteletkörök és fölkerések után – az igazgatóságunk számára; legutoljára Waldman amerikai professzort, a neves Leonardo-kutatót. Utóbb segítette programunkat a szeged-csanádi püspök és a Szentzéki Államtitkárság levéltárosa, valamint a Vatikáni Múzeumok főigazgatója, Antonio Paolucci — volt olasz kulturális örökség miniszter, akit a világhírű egyházi kincsesház élére XVI. Benedek pápa nevezett ki.

Jól mutatja tehát a táblakép jelentőségét a maga nemében páratlan szakmai összefogás, amely a műnek az ismeretlenségből történt váratlan fölbukkanásától indult és tartott az al-

kotójának, valamint a megrendelő személyének sikeres bizonyításáig, illetve a tondó elnevezésének befejezéséig. Ez idő alatt természetes együttműködés alakult ki a magyar és a nemzetközi művészettörténet legkiválóbb kutatóival. Szinte hihetetlenül hangzott – két évvel az újra fölbukkanást követően –, hogy az alkotás a törökellenes harcokban az egyik leghatékonyabban küzdő római pápának a megrendelésére született. Ez mesébe illőnek tűnt a mindennapi ember számára, és rácsodálkozó elképzelésként érte a szakma képviselőit is szerte a világon. Egyértelmű volt, hogy 2009 őszén miért kérte a művet az Ottawa-i National Gallery of Canada a „Raffaellótól Carracciig – A pápai Róma művészete” című nemzetközi kiállításra. — Jellemző adalék a mű ismeretlenségére, hogy a kanadaiak vászonképnek föltételezték, s nem igazán gondoltak bele, hogy milyen költséggel járna egy ládástól 120 kg-os értékes fatárgy biztonságos, tengeren túla történő szállítása. Végül visszamondták a kölcsönzést.

— **Kik segítették Önt a mű világhírré juttatása során...?**

— Csak köszönettel tartozom a sorsnak és mindazoknak, akik a legelső lépésekben mellettem szegődtek. Ők voltak tudatlanul is a világhír háttér munkásai. Így megemlítem Agárdi Lászlónét – Szél Irént –, a szegedi Somogyi-könyvtár kedves munkatársát, aki számomra az első kérésre előkereste irattárakból Móra Ferenc egykori könyvtár- és múzeumigazgató azon páratlan följegyzéseit és leveleit, amelyek alapján elindulhattam a mű provenienciája kutatásának tekervényes útján. Emlékezetes színfoltja marad az előzménytörténetet föltérképező munkámnak, hogy technikus munkatársaim mennyire ellenézték és nehezményezték osztályvezetői javaslatomat, amikor kértem, ürítsék ki az intézmény zsúfolásig telt, szűkös raktár-padlásterét...

Ugyanis végre szemből és közelről szerettem volna szemügyre venni az ott sűrűn, egymás mellé fölhalmozott nagyméretű művek közül az utolsóként rejtőző gyöngyszemet. A feladatot értelmetlennek tartották, végül az eléjük táruló látvány feledtette velük a fáradság és a hiábavalóság érzetét.

Említem továbbá az intézmény akkori történész-vezetőjét, Zombori Istvánt, aki a támogatás mellett a vatikáni kapcsolatait vette latba. Hivatkozom a műben legelőször Vasarit föltételező Tátrai Vilmos művészettörténészre: kár, hogy e nagytudású szakember visszavonta tézisét. Szóba hozom Nemcsics Imre budapesti restaurátor kollégámat is, aki tanácsaival segítette. A felsoroltak támogatása megkönnyítette számomra, hogy eljussak végül Louis Waldman professzorhoz, a Harvard Egyetem Firenzei Reneszánsz Kutatóközpontjának programigazgatójához, a Texasi Egyetem tanárához, aki ma is az egyik legemlékezetesebb teljesítményének tartja a mestermű hiteles azonosítását.

Nem utolsósorban lényeges szólnom Heumann Elisabetháról – született Kandel Erzsébettről –, aki finanszírozta a Vasari-programunk könyvkiadásának nyomdai költségét: ugyanis 2010 kora nyarán a magyar állam Nemzeti Kulturális Alapjának kuratóriuma nem találta támogatásra érdemesnek a benyújtott pályázatunkat. A felajánlott szponzorálásért ezért illeti kiemelt köszönet Zsótér Andor ükunokáját, aki felismerte a publikálás fontosságát, már csupán azért is, mert utóljára a vagyonos üknagynénje, Zsótér Ilona birtokában volt a remekmű – jöllehet, 1896-ban a művet megszerző férje, Enyedi Lukács tévesen Raffaello munkájaként tartotta számon.

A kései utód erről így vallott a 2011 januárjában a szegedi múzeum gondozásában megjelent „Újjászületett mesterművek” című restauratori katalógusom beköszöntő ajánlásában: „[...] A családomtól 85 éve még *Alessandro Alloriként Szegedre érkező Angyali üdvözlőlet én a valóságában 2010 elején, a Szépművészeti Múzeum »Botticellitől Tizianóig – Az itáliai festészet két évszázadának remekművei« című reneszánsz kiállításon pillantottam meg. Ott és akkor, e nagyszerű tárlaton láthattam először azt az angyalt, akin keresztül megismerhettem családom múltját. A felindultságtól és az igaztottságtól hazasielve előkerestem őseim megsárgult fotógráfiait, s megdöbbenésem felismerem Vasari tondóját a Zsótér Ilona egykori Ostrom utcai palotájának szalonjában készült egyik 1909-es felvételen! A sötét fotóról ugyanaz az angyal nézett vissza reám az özevyi ruhát öltött dédnagynéném háta mögül!” — Heumann Elisabetha támogatói elhatározása és a múzeum tudományos igényű közlési szándéka tehát találkozott, így döntés született a Szegedi Angyali üdvözlőlet bemutató Vasari-kötet megjelenéséről.*

Nem szeretném azonban kifejezteni a támogatói felsorolásból az Önök szerepét sem: a kultúrát közvetítő kiadókat, a helyi lapok, szerkesztőségeket, a sajtó és a média munkatársait.

A sorban elsőik között az említett Szépművészeti Múzeum művészeti magazinját, a *MuseumCafét* kell kiemelnem.

A színes szaklap először 2009-ben kapta az „Év Magazinja” rangos nemzetközi szakmai elismerést, majd a következő években több első díjat, s ebben a tondóról szóló szakkickek-

im és a fotófelvételek is jelentős súlyt képviseltek a lap dizájnjának értékelésén kívül. A főszerkesztő külön köszönő levele jóleső érzéssel töltött el. Magam, mint tanár is, mindig rendkívül fontosnak tartottam az Olvasó tudósítását. Ez ugyanis önmagában is nevelés; az érték megbecsülésére, egyfajta alázatra hív. Az angyal-téma kapcsán látható, hogy Magyarországon a sajtóban mindenki kiválóan elvégezte a maga „hírt adó” szerepét, és hogy a műalkotáshoz való kapcsolódás múzeumi munkatársaknak, szervezeteknek nyújtott lehetőséget rangos szakmai és állami elismerések elnyeréséhez.

— Mindezekkel lezártnak tekinthető a mű sorsa, befejeződtek a kutatások...?

— Nem teljesen. Az egyik fő kérdésnek a megválaszolására – hogy mi lett a sorsa a Szent Mihály-kápolna említett három másik nagy tondójának – a kutatás már tőlünk függetlenül folytatódott tovább, főleg Olaszországban. Így 2012 késő őszére megjelent a római Bibliotheca Hertziana kiadásában egy páratlanul érdekes és értékes összefoglaló tanulmány Giulia Aurigemma professzor asszony tollából; a címe magyarul: „*A vatikáni Torre Pia: építészet, díszítés és megrendelés – a három Vasari-kápolna kialakítása*”.

Számunkra a közel 170 oldalas értekezés egyik lényeges információja az, hogy megismertli egy korábbi publikáció adatát, miszerint további két nagy tondót azonosítottak be a keresett háromból az észak-olaszországi Ciglianóban; Torino mellett, Rómától 700 km-re. Mindez a szegedi kép 2007-es látókörbe kerülése és az első magyar publikáció nemzetközi közzététele után, 2008 végén vált bizonyossá, noha Vasari szerzőségét az olaszok már korábban sejtették. A magyar fölfedezés megerősítette a „római eredet” teóriáját.

A kutatók további vázlatrajzokat is föltérképeztek, például a franciaországi Orléansban, a párizsi Louvre-ban, valamint a németországi Köln egyik múzeumában, amelyeket egykor szintén a Pius-kápolna dekorációjának tervéhez készített a mester. És kiderült, Amerikában szintén őriznek két festett téglalap alakú táblaképet az eredeti imaterek együtteséből. Aurigemma esszéje azt igazolja, hogy noha már a VI. Pius-féle átalakítások során eltávolították a vatikáni torony kápolnáiból az egykori Vasari-féle dekoráció és bútorzat egy részét, nem sokkal ezután a napóleoni hadsereg 1797-ben megszállta – a pápai államot és Rómát, a pápai rezidenciát pedig kifosztották.

Részleteiben nem szól a szerző arról, hogy a franciaországi zavaros és véres forradalmi eseményeket követően – a Direktórium idején –, Bonaparte Napóleon tábornok utasítására foglalták el a városállamot. Viszont említi, hogy számos művet és műkincset rekvirált a kivonuló francia katonaság a létrehozott csatlós bábálamok – a „testvérköztársaságok”, így a „Római Köztársaság” – területéről a bukása után.

Joggal föltételezhető, hogy az út során pénzzé tett Vasari-táblaképek, rajzvázlatok ekképpen szóródtak szét Itália északi részén és Európa egyéb mai államainak területén. A feljegyzések szerint a francia sereg vezetői még a pápa ujjairól is leszedették a gyémántokkal kirakott gyűrűket, így deportálták először Sienába. Végül VI. Pius a dél-franciaországi Valencébe hurcolták, ahol hamarosan meghalt a fogságban.

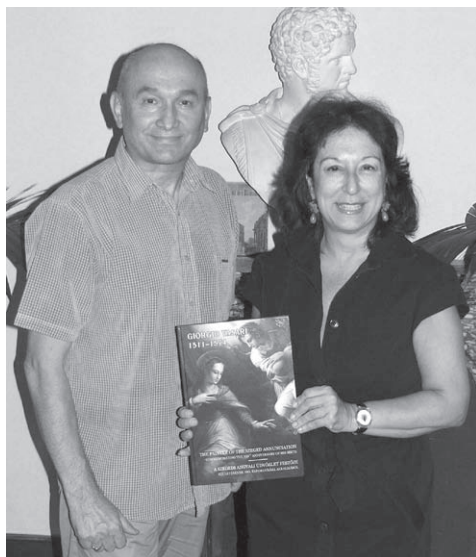
Sikerült megszerezni múzeumunk számára a római kápolna sorsát tagláló „*Römisches Jahrbuch*”-féle évkönyvet, amely nemcsak szakmai színvonalában becses, de euró árban is kimagaslóan értékes. Különösen, hogy a műtárgyunk fotográfiájának publikálása mellett Szeged és a múzeum nevét hétszer, a nevet hat-szor említi. Ezt csupán azért hozom szóba, hogy az Olvasó a fő kérdésében megfogalmazott jelentőséget a helyén értelmezhesse. Tudnunk kell, hogy rangot és szakmai elismerést jelent a római könyvben szerepeltetett műtárgyfotó, valamint a többszörös név-hivatkozás.

Miután 2011-ben a Vasari-könyvünket föltette honlapjára a New York-i The Morgan Library & Museum – amely őrizi a képünk vázlatát –, az érdeklődő könnyen elérheti a világhálón. Mindezek bennünket további alapos munkára köteleznek, s úgy érzem, az én feladatomban sem volt hiábavaló. Nekem ez a kitüntetésem.

— Milyen restauratori kihívást jelentett a helyreállítás?

— Mint utaltam rá, az alkotás restaurálása csoportmunka volt; noha én közvetlenül nem vettem részt a konzerválás és esztétikai helyreállítás, valamint a tudományos anyagvizsgálatok menetének folyamatában. A munkát, az eredményeket viszont mindvégig ellenőriztem és összegeztem. Ugyanakkor megszerveztem minden mást: a biztonságos szállítás végrehajtásától kezdve, a pályázatás föltételeinek kiírásán és összehangolásán át a restaurálás részletes menetének és módszerének eldöntésén keresztül, a művészettörténészekkel való egyeztetéséig, egészen a munka közbülső és végső zsűrizéséig bezárólag. Fontos volt a szervezett ütemezés, az állandó egyeztetés a különböző szakterületek képviselőivel már a feladat léptéke és összetettsége okán is. Igazi csapatmunka zajlott, ami 2007 telén indult, és 2008 júniusára fejeztünk be. A vezető restaurátor Kovács Zsuzsa, a beosztott munkatársak Nagy Béla, Berta Zsolt és Kutas Eszter restaurátorművészek voltak. A fotó-technikai és festékanyag vizsgálatokat Fáy András és Tóth Mária végezte.

A helyreállítás szükséges volt, mert rendkívül rontotta a táblakép megjelenését, az eredeti színvilágot az összeillesztett faelemek veteledése és szétnyílása, a teljesen besötétedett lakkréteg, valamint a korábbi javítás és átfestés. Az előregedett lakk a kép színeit oly mértékben változtatta meg, hogy Mária türkizes kék köpenye zöldnek látszott.

VASARI-KUTATÓK
PROF. GIULIA AURIGEMMA & SZABÓ TAMÁS
A RÓMAI MAGYAR AKADEMIÁN
2012. SZEPTEMBER 28.

Gábrriel arkangyal ruhájának színéről pedig nem lehetett megállapítani, hogy sárga volt-e vagy fehér. A szennyeződés és az elszíneződött lakk tehát a világos színeket éppúgy eltorzította, mint a sötéteket. Az ilyen elváltozások nem engedik érvényesülni a festői színvilágot, amelynek pontos ismerete az alkotó személyének meghatározásához is elengedhetetlen. A festékréteg több helyen háztetősen felpúposodott és elvált a három centiméter vastag nyárfából készült hordozótól. A kör alakú képet hat deszkából ragasztották össze, ezek az elemek az évszázadok során elváltak egymástól és felületük is külön-külön feldomborodott.

A restaurálás folyamatát csak vázlatolom, de lényeges volt, hogy lehetőség adódott tudományos vizsgálatokra is. A tisztítás nemcsak a korábbi hiányok és sérülések feltárását tette lehetővé, hanem a festő eredeti színvilágát és a festmény szépséges részleteit is újra látni engedte. Az alkotás mértéktartó retusálásával a képi látvány egységes megjelenést kapott. A helyreállítást több természettudományos vizsgálat segítette. Az *Angyali üdvözlélet* így az esztétikai főlújítás után teljes festői színvilágában és kromatikus szépségében láthatjuk, amely ugyanakkor magán viseli a korát, az eltelt 443 évet.

— **Ha teheti, karitatív módon is vállalkozik örökségmentésre. Most az Ótemplomi Református Egyházközség tulajdonában álló egyik portrét, „Nemes” Varga Pál presbiter ábrázolásának helyreállítását ajánlotta föl.**

— Ez a restaurálás alkalmosságos hozta szívesség. A felajánlást a gyülekezet részéről szakmai segíteni akarásból és örömmel tettem, köszönetképpen számomra önzetlenül nyújtott lehetőségért. A véletlenszerűséget bővebben kifejtésem.

Történt ugyanis, hogy bejelentkeztem családfakutatásra Bán Csaba tiszteletes úrnál, az ótemplomi közösség lelkészénél, hogy adatokkal támaszthassam alá családjunk régi iparos származását a kiadni tervezett nagyapai háborús naplóhoz és apám memoárjához.

A lelkipásztor segítőkészséggel fogadta kutatási kérelmemet a gyülekezeti irattár anyakönyveinek tanulmányozására. Fontosnak tartotta, hogy támogassa az időigényes munkát, ugyanis a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ fölkarolta a *„Nektek írtam, fiaim... — Fogolynaplótól emlékiratig, 1914–1917 — 1944–1947”* című családi kézirat könyv formában történő kiadását. Sajnos végül nem talált támogatásra a Nemzeti Erőforrás Minisztérium által felügyelt NKA döntőkeinek körében ez a múzeumi pályázati program – miként a Vasari-könyvünk – sem. Pedig mint ismeretes, éppen ebben a folyóiratban jelentek meg részletek két, illetve egy éve, a közelgő 100. valamint a 70. évfordulós történelmünket egy-egy csizmadia szemszögéből és sorsán keresztül láttató naplóparból.

A lényeg, hogy mialatt két hónapig jártam szinte mindennap délután a lelkézi parókiára, volt alkalmam körbetekinteni, hogy korábban kik is vezették a vásárhelyi református közösségeket — és a nagyrészt helvét hitvallású őseimet. Ott 'figyeltek' körülöttem az imaterem falán azok a lelkészek, akiknek a több-kevesebb művészi fölkeszültséggel és igényvel megfestett arcképei fennmaradtak. Többször beszélgettem ezen elődökről a Tiszteletes úrral és a káprázatos munkabírású társával, Hajdú Zsófia tiszteletesné asszonnyal, mialatt lapozgattam a Szeremlei Sámuel lelkész úr által újrakötetett, kincseket érő születési, esketési és halálozási mutatókat, nehéz anyakönyveket. Az élettörténet-törédekekből meglevenedtek előttem a gyülekezet vezető elődök, mint az 1919-től az erdélyi Patakfalváról Vásárhelyre jött, több helyszínen is szolgálatot vállaló Márton Árpád (1879–1953) – az ótemplomi közösség lelkipásztorává lett politikus-elnök-lelkész –, aki a városba hívta Németh Lászlót; továbbá 1903-tól Pap Imre (1846–1936) elnök-lelkész, valamint az 1824-től Vásárhelyen szolgáló Vajda Sámuel (1791–1873) lelkipásztor alakja. A Márton-portrét 1939-ben egy azonosíthatatlan, de jó tehetségű, „Kapu M” szignójú festő készítette; a Pap-házaspáré – a stílusjegyek alapján – Csillagi Lajos vándorfestő munkája lehet még az 1870 körüli időkből, amíg a Vajda-arckép egy igen gyenge, másolatnak látszó festmény a 19. század végéről.

— **Volt-e érzelmi motivációja, hogy éppen a Varga-portrét válassza?**

— Tudatosan biztos nem, de a négy festmény, csakúgy, mint a könyvek, és az a tudat, hogy századok egykor rögzített történelmét látom magam előtt, a múlt megidézését is jelentették számomra – lényegében egy közvetlen kapcsolatot a felmenőimmel, az életük kutatása közben. Ez különleges és szívszorító érzés volt. Látva, és örömmel rácsodálkozva őseim egy-egy

adatára, hogy ki, mikor, hol és melyik régi nevű utcában, kerületben született, mikor halt el, illetve, hogy kinek hányszor hirdették ki házasságkötését a református Ótemplomban, majd az Újtemplomban — nos, mindez számomra a közösségi szabályok szigorú betartásáról, a hit és az erkölcs fontosságáról is szólt. Ami mára megváltozott – sajnos. A könyvekben megtaláltam ugyanakkor az apai elődeimnek a kálvinista tanokkal történt szakításáról szóló bejegyzést is, az 1898-as áttérést a szentháromság-tagadókhöz, az unitáriusokhoz, amiért még maga az apám is, de a nagyapám és a dédapám bizony megszegényítést, kirekesztést szenvedett.

A kérdésre is válaszolva, mindez azonban nem lehetett oka, hogy végül egy olyan festett arcvonás fogott meg, amely nem lelkipásztor ábrázolt – és ami akkor nem is volt falra akasztva. Ott árválkodott az 1825/30 körül festett vászonkép a sarokban, a polcok előtt a padlóra támasztva, színehagyottan, anyagában szétszáradtan és összerogyva. Olvasható volt a portrét ke-retező ráma névtábláján, hogy a „nemes” presbiter látom; s mint kiszámítottam, ő volt az említett Vajda lelkész úr egyik legfontosabb támasza.

*»Nemes Varga Pál 1774–1845.
 Presbiter hosszú időn át, több ízben főgondnok. A rábizott alapítványi pénzek hűségese kezelője. 1000 forintot hagyományozott párbér-alapítványként az egyháznak.
 Nyugvóhelye ismeretlen.«*

Persze, lehetnek tévedések, tévesztések az utólagosan készített névtábla föliratában. Így tudományos kutatás tisztázhatja, hogy valóban kapott-e nemesi rangot Varga Pál, netán valamelyik őse, vagy csupán a jelölés a rangjának szövege.

Presbiter uram öntudatos arcvonása azonban úgy hatott rám, mint az előttem fekvő felnyitott adatmappa a 19. század elejéről: mesélt a múlttól, önmagáról, valamiféle „ősiséget” sugározva. Ekkor már döntöttem, s jeleztem szándékomat a tiszteletes úrnak: ez az a portré, amelynek „újra élnie” kellene, mert különleges alkotás minden tekintetben. Eleinte a tiszteletes úrék kissé kételkedők voltak, hogy miért pont egy világi döntéshozó előjáróra esett a választásom, de talán sikerült meggyaraznom, mert belenyugodtak. A szuggesztív és öntudatos tekintet mellett, a pödört harcshajszos ábrázat, a törökös hosszú haj – amely elől lelóg a fül mellett, és amit sokszor megfonva, sodrékba csavarva hordtak – régiessé teszi a megjelenést. E hajviselési formából alakult ki a varkocs hajfonat már a babilóniai időkben.

Azonnal elárulta számomra a pitykegombos, zsinórozott magyaros díszruha, a kétsoros gombolású prémes huszárdolmány – lényegében egy paszomántos atilla –, hogy viselője egyike lehetett az alföldi mezőváros módos és tehető magyar gazdáinak. Ilyen ruházatot leginkább azok hordtak, akiknek jókora gulyájuk vagy nyájuk legelészett a határban.

Presbiter uram dolmányának gombjai ezüstnek látszanak ezen az oszmán-törökös viseletről régen átvett, országszerte úri ruházattá vált posztóöltözetten. A kifakult képen alig lehetett észrevenni a vállra vetett, zöld színű, szintén paszományos mentét.

— Mit tudhatunk meg magáról a műről, az alkotójáról...?

— Kezdetben magam sem tudtam túl sokat. Viszont a szemlélődés alapján több mindenre következtettem: arra például, hogy honnan is vehette a festőmester a mintát az ösztönös ecsetkezeléshez, amivel beszédes pillantást varázsol Varga uram orcájára. Vagyis a kép gondolatot indított el, és fölidéződhetett bennem egy vagyonos vásárhelyi ember világa és helyzete a reformkorból, az áldozatos munka teremtette körülmény, amely leolvasható volt az arckifejezésen, és tükröződött a ruházaton.

A festő neve a későbbi kutatás során is anonim maradt ugyan, mert nem volt szignó vagy eredeti jelzet, sem elől, sem a mű hátoldalán, de kiderült, valójában egy elfeledett és publikált műről van szó. Szeremlei Sámuel 1911-ben közölte a portré alapján készített rajz-változatot a várostörténeti könyvében. Onnan további megalapozott információhoz jutottunk Varga Pál hihetetlen vagyonáról és javairól, a református egyház részére tett alapítványáról.

A hagyatéki leltárából ismert, hogy az egyháznak adományozta házában „fényezett” berendezési tárgyait, továbbá 445 könyvet, 11 darabos festménygyűjteményét – köztük a saját arcképét. Egykori házat a Mátyás utca 5. szám alatt említi a forrás. A portrét később is nyilvántartotta, és az ingóságok között felsorolta az 1864-es egyházi Leltárkönyv, a sorban 13. tételként szerepel:

„[...] *A nagy iskola épületében, a tanári teremben, Varga Pál arcképe fekete keretben.*”

A lista e mellett további használati tárgyakat is számba vesz:

„*Sötétkéek színű ruhaakasztó [szekrény], fiókkal, zárral; festett fenyő íróasztal; zöldre festett kanapé; két nagy könyvszekrény kétfelé nyíló ajtóval, zárral és kultsal; egy zöldre festett könyvszekrény; egy zöldre festett hosszú asztal; karosszékek [és] egy rostélyos ajtójú könyvszekrény.*”

— Milyen gondolatok foglalkoztatták a portré helyreállítása közben a négy hónap alatt?

— Elsősorban a portré sugárzó történetisége jelentett élményt és indított el gondolatokat bennem; az a bájos festői provincializmus, amely tisztán árad az alkotásból. Kitűnik, hogy készítője nem lehetett rangos műhelyben kiképzett piktör, de a részletek tehetőséget és jó rajzkészséget árultak el.

A képet nem szolgai módon, anatómiai ismeretek nélkül festették: ezt jelezik a szemjellegzetes és finom részletei. Egyértelmű, hogy modellt ülő ember tekintete szegeződik ránk. Joggal föltételezhető, hogy a festő a tudását tanulhatta, például a közismert szegedi kegyesrendiek gimnáziumában, a piaristáknál, mert ott ebben az időben szervezett rajztanodai képzés is folyt. Ugyanakkor a kép készítője lehetett egy idevetődött vándorfestő, vagy olyan festészeti gyakorlattal rendelkező képíró, aki részletesen tanulmányozta a régi korok „ösgalériáit”, hogy miként is készítették el egy-egy főúr arcképét, például a képzett, bécsi festőiskolán tanult akadémiai művészek. Jellegzetes, régi időkre utaló megoldás, hogy a fej és a ruházat jóformán külön életet él. Föltételezem a mű alapján, hogy ha a festője a portréfestészetnek szentelte további életét, jeles kismester vált belőle.

Ismert, hogy a 18. század végétől a helybéli, módosabb paraszti-városi polgárság – csakúgy, mint Szegeden – egyre fokozottabban tart igényt az arcképfestőkre. Gazdag kereskedők, urasági bérlokk, hajósgazdák készítették el a vándorfestőkkel magukról és hozzátartozóikról a portréikat. Az is előfordult, hogy maga a helyi előjáróság, a város- és egyházvezetés indítványozza egy-egy jelesebb tagjának megfestetését. Gyakori, hogy pl. a sokat utazgató szegedi kereskedők – kihasználva a Szeged és Pest között megindított kocsiforgalmat – portré megrendeléseket vittek magukkal Pestre, Pozsonyba, a festő- és másoló műhelyekbe, de ezen kívül egyházművészeti megbízásokat is gyakran teljesítettek.

Ebben az esetben érdemes volna alaposabban tisztázni a festmény megszületésének eredetét, ellenőrizni az eklézsiái eseményeket rögzítő jegyzőkönyveket, hátha mégis hivatalos módon, és nem saját elhatározásból történt az arckép elkészítése. — Képünk névtáblájának felirata utólagos, s talán nem is pontos minden adata, de mutatja az ábrázolt személy fontosságát. Izgalmas feladat, és örömemre szolgál, hogy kérésemre utánanéztek személyének.

— Mennyiben jelentett kihívást e portré restaurálása?

— A konzerválás jelentett komolyabb nehézséget, nem szokványos feladatsort. A vászon ugyanis megnyúlt és „behorpadt” – föltehetően mechanikus nyomás hatására, és talán meg is ázott néhányszor –, így mindenk előtt az újra síkba-állítást kellett megoldani, amit húzatással, egy speciális készítésű munkarámán lehetett elérni. A konzerválás-restaurálás tehát a következőkből állt: a felület levédése; a mozgó részek rögzítése; a fölhólyagosodott felszíni réteg visszavasalása. Következett a festmény lefejtése a vakrámáról; körben, a széleinél fogva felragasztása az ún. „munkarámára”; a festmény hátoldalának párasítása, majd nyújtása, simítása és szárítása.

Ezután a levétel volt soron, majd a konzerválás, vasalás, tisztítás, tömítés és a felület faktuájának kialakítása.

Végül közbülső firniszelés, akvarellal aláfestés, beilleszkedő ún. csalárd-retusálás, és befejezőként selyemfényű lakkozás zárta a műveleteket.

— E portré készítette Önt arra, hogy visszatekintszen életútjára?

— Ahogy haladok előre az időben, bizony egyre inkább a történeti kutatással foglalkozom, fontossá egy-egy tárgy vagy gyűjtemény-együttes feldolgozása, bemutatása és megismertetése válik. Ezt mutatja két megjelent restaurátori katalógusom is. Rendkívül izgalmas érzést generál bennem a munkám során a helyreállításához kapcsolódó adatok, történetek és összefüggések rögzítése – s ez hat azokra is, akikkel együtt dolgozom, vagy akivel megosztom ismereteimet. Ilyen értelemben a múlt, egy-egy műtárgyhoz kapcsolódó történeti eseménysor feldolgozása nagyon érdekesítő számomra. Mondhatnám úgy is, a jövő számára most kell megírni, amit megtudtál, aminek összefüggéseire rájöttél.

Ezért is örülök a „riportra hívásnak”, mert először foglalkozhatom össze Önnel röviden az utolsó hat-hétévnnyi munkaperiódusom történetének egy szeletét. A restaurálás során elért kutatási eredmények összegzése, rögzítése tehát különösen a jövőnek fontos. Lényegében ezt fogalmazta meg az említett Waldman professzor a nekem dedikált Vasari-könyvben. Soraira nagyon jó érzéssel gondolok, s a lehető legnagyobb elismerést jelenti számomra.

»Az én nagyszerű Szabó Tamás barátomnak – korunk Giorgio Vasarijának – hálás köszönettel a nagy megtiszteltetésért, amiért megosztotta velem a kultúra és művészet csodás ünnepét Szeged városában.«

— Tervei?

— Restaurálok, kutatok, cikket-tanulmányt írok és könyvet szerkesztek... Dolgozom kora reggeltől késő éjszakáig. A legújabb cél Szeged egyik helytörténeti hiátusának betöltése: könyv a szegedi Zsótérokrol, a hajdani gazdag patricius családról – benne Zsótér Andor élete, a múzeumnak adományozott értékes gyűjteményei: az érem-, pénz-, tárgyi- és rajzgyűjteményei, köztük Johann Lucas Kracker templomfestő művei. Mindehhez tartozik a gyűjtemények származástörténete, a familiát ábrázoló festett portrék föl kutatása, restaurálása, a családhoz szorosabban kapcsolódó ismert személyek (mint pl. Joó Ferenc festő, Dankó Pista nótaköltő) szerepének pontosítása és feldolgozása, a kötet szerkesztésének összefogása. Időigényes, egy művészeti-történeti tanulmány közléséhez nagy horderejű és csoportos munkavégzést igénylő feladat.

És egyre sorakoznak otthon a félrerakott jegyzeteim, céduláim, följegyzéseim, egyszer mind megannyi megírásra váró téma.

— Köszönöm a beszélgetést!

Benák Katalin